



Türkçenin Yazı Dili Oluşum Sürecinde Karşılaştığı Bazı Tutumlar

Suat UNGAN*

Özet: Milletlerin tarih sahnesinde var olma unsurlarının başında dili iyi kullanmaları gelmektedir. Tarih şunu göstermiştir ki milletler dillerini ne kadar korurlarsa, dilleri de onların kimliklerini daha fazlasıyla korumakta, diğer milletler arasında kaybolup gitmelerine mani olmaktadır. Bireylerde dil bilincinin oluşması için, o dilin tarihî serüveninin iyi bilinmesi ve genç nesillere bunun aktarılması gerekmektedir. Dile ön yargı ile yaklaşmak, işin kolayına kaçarak kullanılmış dilden eser vermek, uzun vadede, şairler için fazla bir değer katmamıştır. Tarih içinde milletler kendi iç dinamiklerine döndükleri zaman, kendi dilleri ile üç beş beyit yazan şair ve yazarlara daha fazla itibar etmiş ve onları daha büyük bir saygı ile anmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Dil, millet, tarih, kültür, bilinç

The Some Attitudes Turkish Language Faced in the Formation Process of the Written Language

Abstract: The leading factor for the continuation of the nations is their using the language well. It is seen in the history that the better the nations keep their languages, the better their languages keep their national identities and prevent them from being assimilated. For the individuals to acquire language consciousness, the historical evolution of that language should be known and taught to the next generations. Having biases for any language, writing literary works in the of her languages used previously did not contribute much to the poets. When the nations turned back to their own internal dynamics throughout the history, they respected the poets who wrote in their own language more, and commemorated them with more respect.

Keywords: Language, nation, history, culture, consciousness

Türkçenin yazı dili olarak ne zamandan beri kullanıldığı tam olarak tespit edilmemesine rağmen VI. Yüzyılda elde edilen metinlerden hareketle Türk yazı dilinin milattan önceki yüzyıllara kadar uzandığı görülmektedir, 552 yılında Türk adı ile sahneye çıkan Göktürkler döneminde kullanılan Türk yazı dilinin işlenmiş edebî bir dil olduğu görülmektedir. VIII. Yüzyılda yazılan Orhun ve Yenisey yazıtları Türkçenin en eski metinlerindedir. Ergin (1994) bu metinlerin Türk yazı dilinin başlangıcını miladın ilk asırlarına kadar götürdüğünü dile getirir.

Karahanlılarla birlikte Türkçenin İslamiyet'ten önceki dönemi kapanmıştır. XI. Yüzyıldan itibaren İslam kültür ve medeniyeti altında gelişim gösteren yeni bir dönem ile birlikte Karahanlı veya Hakaniye Türkçesi diye adlandırılan yazı dili (Özkan, 2004) yıllarca etkinliğini sürdürecektir. İslami Türk Edebiyatının temellerini oluşturmaya başlamıştır.

* Yard. Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü

Karahanlı Devleti kurulduktan sonra Türklerin Arapça ve İslam kültürü ile ciddi manada yüzleşmelerinin, kendi dilleri ile Arapça arasında ilk çatışmaların başladığı görülmektedir. Türk tarihinde Arap alfabesini ilk olarak kullanmaya başlayan Karahanlılar, doğu komşuları olan, aynı dili konuşan fakat ayrı dini kabul etmiş olan Uygurlarla savaşımaya başlamışlardır. Böylece Türk dilinin ve kültürünün kendi içinde çatışmaya dönüşmesi din farklılığından olmuştur.

Din, dillerin ve kültürlerin gelişmesinde ve çatışmasında her dönemde ana unsur olmuştur. Duaları tam ve doğru söylemek, yanlış değerlendirmemek için dil ve dile ilişkin hususlara her dönemde azami dikkat gösterilmiştir. M.Ö. X.yüzyıla ait Hint edebî dilinin önemli eseri olan Veda'ların düzenlenmesinde dil konusunda büyük dikkatler sarf edildiği bilinmektedir (Sağır, 1992). Uygur metinleri arasında Budizm ve Manihaizm oldukça fazla yer tutmaktadır. Buda'nın vaazlarını içeren sutralar, halk için hazırlanmış tövbe duaları, ilahiler dil gelişimi için olumlu katkılar yapmıştır. Aynı şekilde Kuran ve hadis metinlerinin temelini oluşturan Arapçanın da zaman içinde değişmesi nedeniyle doğan sıkıntılar Arapların ilk dil çalışmalarını başlatmalarına neden olmuştur (Bayraktar, 2006). Dilin kurallarının belirlenmesi, sanatlı ifadelerin daha iyi anlaşılması edebiyatın ve dinin bir arada bulunmasına zemin hazırlamıştır. Belagat ilminin kuralları, metodu belirlenmiş hali İslam'dan, hatta bir çok ilim dalının terimleri ve kuralları ile ortaya konmasından sonradır. Bu ilmin bir çok konusu ilk önce Kuran-ı Kerim'i anlama gayesiyle tefsir alimlerince, Kuran-ı Kerim'in dil ve nazım bakımından üstünlüğünü vurgulamak için de kelimelerince ele alınmış ve incelenmiştir (Saraç, 2007).

Müslüman Arapların Emeviler devrinde İslamiyet'i yaymak için Orta Asya'yı fethetmeleri (705-712), sosyal ve siyasal neticeler yanında kültürel bakımdan da oldukça önemli sonuçlar doğurmuştur. Türklerin Abbasilere askerî açıdan yardım etmek amacı ile göç etmeleri, göç edenlerin savaşçı yönlerinin gelişmiş olması, onların kalem tutan değil kılıç tutan bireyler olmaları, Türkçeyi yazı dili olarak geliştirmelerinin önünü tıkamıştır. Türkler Arap bölgelerine ilk göçlerini bilim, ticaret ve kültür merkezi olan, Şam, Basra ve Küfe gibi şehirlere yapmışlardır. Bu dönemde Türkler köle olarak kullanılmaya başlanmıştı. Kölelerin başlıca pazarları Semerkant'tı. En yakışıklıları ve en güzelleri, tümünün en iyileri olan Türk köleler (Memluklar), Horasan'dan Bağdat'a her yerde en çok arananlardı. Yüz elli bin ile iki yüz bin dirhem arasında alınıp satılıyordu.(Paul Roux, 2007) Türklerin askerî dehaları, zekâları ve imparatorluk kurma becerileri onları kölelikten alarak ülkenin yönetiminde söz sahibi yapmış, El-Mütevekkil zamanında kâtip, yardımcı, mabeyinci, gibi görevlere gelmişler daha sonra Mısır'da Tolunoğulları devleti ile Memluk devletini kurmuşlardır. Türkler, komutan, asker, normal vatandaş ve köle olarak geldikleri bu bölgeleri ele

geçirmişler, devletin işleyiş sistemine fazla dokunmamışlar, bu yüzden de kendi dillerini ülkenin edebî ya da resmî dili hâline getirmemişlerdir.

Türklerin askerî yönlerinin ağır basması ve göç ettikleri şehirlerin kültürel yönden zengin olması onların kendi ana dillerinde eser vermelerine engel olmuştur. Zaten yeni bir din ile tanışan ve o dinin kurallarını en iyi şekilde öğrenmek için Arapça bilmenin gerekliliğine inanan insanların, kendi dillerinde eser vermeleri çok zor görülmekteydi. Artık İslamiyet'e hizmeti, kendilerine en ulvi gaye ittihaz eden, İslam ilimlerinin tedvinine, neşrine harikulade bir surette hizmet ve gayret gösteren Türk âlimleri, Türk mütefekkirleri Arapça konuşuyor, eserlerini Arapça yazıyor, gerek dini ilimleri ve gerek Arap lisanının inceliklerine vukuf itibarı ile adeta Araplar ile müsabakaya çalışıyor ve pek parlak bir tarzda muvaffak da oluyorlardı (Bilmen, 1955). Dinî kaygı ile hayatı yönlendiren ve İslam'ın gelişimi için maddi manevi her türlü fedakârlıktan kaçınmayan Türkler, sadece dinî konularda değil Arap dil ve edebiyatı başta olmak üzere, İslamî ilimlerin her bir dalında yüzlerce, binlerce eser yazmış, hizmetlerini bunlarla da sınırlamayıp, modern manada kütüphaneler kurmuşlardır. Abbasiler devrinde bunun en büyük öncüsü Türk asıllı büyük devlet adamı Feth b. Hakan (ö.861) olmuş, Bağdat'ta devrin en büyük, en modern kütüphanesini kurmuştur. Daha sonra meşhur Türk ailesinden olan Ebu Bekr Muhammed b. Yahya (ö.946) varını yoğunu sarf etmiş Bağdat'ta asrın en büyük kütüphanesini kurmuştur (Kitapçı, 1994).

Arap dilinin Divanü'l-Edeb adlı ilk lugat kitabını yazan İshak İbrahim, Farab'da yetişmiş bir Türk'tür. Tacü'l-Luğa ve Sıhahu'l-Arabiyye adında, Arap dilinin beş ciltlik lügat kitabını yazan, Arap dili ve edebiyatının ilk *leksikografya* alimi Fergâneli Türk alimi Hammad el-Cevheri'dir (Kitapçı, 1994). Yine Harzemli Türk olan Zemahşerî'nin hac için Mekke'ye gittiğinde Ebu Kubeys tepesine çıkarak Araplara: "***Ey Araplar geliniz, dilinizi bir Türk'ten öğreniniz***" dediği malumdur. Dünya üzerinde Yunan ve Hintlilerden sonra dil bilgisi ile ilgili ekolü Araplar geliştirmişlerdir Kitapçı (2004). Basra ekolü olarak bilinen bu ekolü kurup geliştirenin Ferganeli Türk olan Halefü'l Ahmer (öl. 769) olduğunu söyler.

Türkler gerek Emevi ve gerek Abbasiler döneminde Arap hakimiyetinin olduğu ortamlarda Arapçaya hizmet etmelerinin yanında, Karahanlılar (992-1211), Gazneliler (963-1186), Harzemşahlar (995-1220) Selçuklular (1038-1194) Osmanlılar (1281-1923) devrinde de Arap dili ve edebiyatının gelişimine büyük katkılarda bulunmuşlardır (Kitapçı, 1994). Yüksek zümrede Türkçe itibarını kaybederken, Farsçadan ve Arapçadan hiçbir şey anlamayan yoksul halk, atalarından öğrendikleri dillerini edebî ortamlardan uzak sadece sözel unsur olarak kullanmaya devam etmişlerdir.

Mısır'da Türkler ve Türkçe

Türkler Mısır'a Anadolu'dan önce varmış. orayı kendilerine yurt edinmişlerdir. Abbasi Devleti'nin hizmetindeki Türk asıllı kumandanlardan Ahmet b. Tolon'un Mısır'a tayin edilmesinden sonra Türk hâkimiyeti kendisini Mısır'da daha fazla hissettirmeye başlamış, IX. Yüzyıldan sonra Mısır'da Türk varlığı kendini göstermiş, XIV. Asırda Memluklar devrinde ordu ve saray dili Türkçe olmuştur. Sultanların bir çoğu Türkçeden başka dil bilmiyor, Türk âlim ve ediplerini himaye ediyorlardı. Memluk sultanlarının bu tutumu Anadolu ve diğer Türk illerinden çok sayıda âlim ve edibin Mısır'a gelmesini sağladı (Banarlı, 1987). Erzurum'dan Mısır'a göç eden Kadı Darir, Mansur Ali b. Şa'ban b.Hüseyin'in isteği üzerine Arapça olan Siretü'n Nebî'yi Türkçeye çevirmeye karar verir, Kadı Darir.(Karahan,1995) bu durumu:

Söylemişdür Darir Türkî dilin
Sec'ini Şi'rine şi'ar itmiş

Tercüme kıldı ne ziyan itdi
Bir hüsn kal'aydı şâr itmiş.

Velîkin Mısır meliki vü şâh Berkuk
İmam-ı azam u sultan-ı mısır u Şâm u Yemen

...

Resulü sevdüğü gayet sîretin anun
Buyurdı Gözsüz'e kim Türkî dilce söyle sen

Hemîşe mana dili câna tercüme olsun
Hemîşe Mısır şehinsâhı kâmrân olsun.

Beyitleri ile dile getirir.

Mısır'da Türk dilinin bilinçli bir savunucusu olan Kadı Darir, Siretü'n Nebî'yi Türkçeye çevirerek seciyesini şiire rehber ettiğini söylemektedir. O dönemde Mısır'da Türkçe rağbet görmesine, Mısır'ın, Tolunoğulları, Eyyubiler, Memluklar, Osmanlılar ve Mehmet Ali Hanedanlığı gibi Türkçe konuşan hakim güçler tarafından yönetilmesine, Türk tarihinde Türkçe süreli ilk yayının Mısır'da 1828 yılında çıkmasına rağmen günümüzde Mısır'da Türkçe konuşan bireylere rastlamak imkânsız olmuştur. Bu durumu İhsanoğlu (2007) Türklerin İslam toplumlarında dillerini koruyamadığını, ancak gayrimüslim toplumlarda –Balkanlar'da olduğu gibi- kitle hâlinde yaşadıkları zaman dillerini koruduklarını, Almanya'daki Türklerin dillerini koruduğunu, Suriye'deki, Mısır'daki Türklerin dillerini koruyamadığını dile getirir. İnsanların kitle hâlinde yaşamaları dillerini korumaları için etkin unsurdur, fakat Türk milletinin tarihin her döneminde Arapçayı ilahî bir dil

olarak görmesi Kuranikerim'in Arapça inmiş olması, o dil için duyulan saygıyı artırmış, Türklerin dillerini terk ederek o dili kullanmalarına neden olmuştur. Bu durum da kendi dillerinin unutulmasına zemin hazırlamıştır. Türkler hakkında oldukça hacimli bir eser hazırlayan Fransız Jean-Paul Roux (2007) Türkçeyi sözel unsurlarla besleyen Türklerin lirik deyişlere, şarkılara, destanlara çok meraklı olduklarını, bunu yazacak durumda olmasalar bile bunları sürekli bestelediklerini, ince duygularını hece ile yazılan mani'lerle ifade ettiklerini, bu sözlü geleneğin, XIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra, yazı dilini oturaklı kullanan, Yunus Emre'yi yetiştirerek, okunamaz duruma gelen Türk klâsik şairlerinin yitirdiği okur kitlesinin ilgisini çekmeye başardığını söyler. Özkan (2002) Yunus Emre'nin dili son derece güzel kullanıp işlediği ve geliştirdiği için Türkçenin yazı dili olarak teşekkül etmesinde en büyük role sahip olduğunu dile getirir.

Anadolu'ya Geçişlerde Farsçanın Etkisi

Gaznelilerin tarihleri de Memluklara ve Tolunoğullarına benzemektedir. Onlar da egemenliklerini tebaası Türk olmayan ülkeler üzerine kurmuşlardır. Samanoğullarının da *gulam* denilen paralı Türk askerleri mevcuttu. Gulam memluk kelimesinin Farsçadaki karşılığıydı. Samanoğulları hükümdarı I. Mansur (961-976), kendinden önceki hükümdar Abdülmelik'in (954-961) saltanat süresinin sonunda göreve getirdiği muhafız birliğinin Türk komutanı Alp Tegin'i görevden almak istedi, buna karşı çıkan Alp Tegin isyan edip Gazne'ye yerleşerek devletin temellerini atmış oldu. (Poul Roux, 2007) Samanoğulları Beyi Alp Tegin devlet idare sistemini de Samanoğulları'nın sistemi gibi düzenledi, böylece devleti kuranlar Türk olsa bile Fars sistemini devlet yapısına uygulamış oldular. Bu durum dil bakımından da kendini göstermiş, devleti yönetenler Farsçanın gelişimi için ellerinden gelen her şeyi yapmaya başlamışlardır. Karahanlılar dışında her yerde, İran ve Türkiye Selçuklularında resmi dil ve kültür dili Farsça idi. Bu dilin itibarı o kadar yüksekti ki sonunda Türk seçkinleri Türklükten uzaklaşmışlar ve anadillerini, yüksek fikirleri ifade etmek için yetersiz bulmuşlardır. Farsça, Samanoğullarından başlayarak, yeninden doğuşunu Gazneli Mahmut'un sarayında yaşamış, Firdevsi bu dönemde şöhretini ve Farsçayı zirveye taşımıştır. Büyük Selçuklular ve ardılları dönemindeki fikir özgürlüğü ortamında Nasır-ı Hüsrev, Baba Tahir, Ebu Zayid, Attar, Nizamî Ömer Hayyam (Poul Roux, 2007) Türklerin sağladıkları alt yapı ile dillerini geliştirmişlerdir.

Selçuklular döneminde Türkçenin yazı dili olarak kendisini kabul ettirmesi oldukça zor olmuş, Türkçe kaderine terk edilir hâle gelmişti. Çünkü Selçuklular İran'a girdikten sonra Müslüman olmuşlardı. Yani İran kültürü ile doğrudan doğruya, Arap kültürüyle de Fars kültürü aracılığı ile tanışmış oldular. Böylece Selçuklular, İranlılar gibi, Arapçayı din ve ilim dili olarak

tanıldılar, Farsçayı da yazışma dili olarak tanıdılar. (Özkan, 2002) Anadolu Selçukluları da Büyük Selçukluları örnek alarak Arapçayı din ve ilim dili, Farsçayı da yazışma dili olarak kabul edince Türkçe yine kendi kaderini kendisi çizme durumunda kalmıştı. Selçuklu hükümdarları kendilerini İranlılar gibi Hüsrev, Şah olarak anıyorlar, Türkçeyi küçük görüyorlardı. Sultanların bu tavrından cesaret alan din bilginleri de aynı yaklaşımları sürdürüyorlardı. Karal (1978) Selçukluların bu şekilde hareket etmesinin Farsça gibi işlenmiş bir edebiyat diline bağlanmaması gerektiğini, bunda İranlıları hâkimiyet altında bulundurmak ve bu şekilde onları daha kolay yönetmek gibi siyasî bir düşüncenin varlığının da kabul edilmesi gerektiğini bildirir.

Beylikler Döneminde Türkçenin Dururumu

Göçlerle birlikte Türkçenin geniş bir coğrafyaya yayılması, dilin kendi içinde dağılmasına, şivelerinin artmasına neden olmuştur. Yeni bir din ile tanışmanın getirmiş olduğu yük ve Arapça gibi işlenmiş bir dil ile karşılaşılması, Kur'an-ı Kerim'in Arapça olması, merkezî yerlerde Türkçenin önünü tıkamış, Türkçe sadece kırsal kesimde yaşayan topluluklar içinde kaderine terk edilmişti. Merkezde yaşayan, merkeze yakın olan ve edebiyat ortamında bulunan Türkler ise dil ve kültür ikilemini yaşamışlardır. Bir yanda yıllardır kullandıkları dillerinin, diğer yanda Selçuklulardan miras kalmış Arapça ve Farsça gibi iki önemli lisanın ağırlığını hissetmekte, hangi dilde yazacaklarına karar vermekte zorluk çekmekte idiler. Çağın getirmiş olduğu şartlar ile sanatçı olma gayesi arasında Türkçe yazanlar, bazen Türkçe gibi gelişmemiş bir dil ile eserlerini yazmaktan utanç duyuyor ve eserlerini Türkçe yazdıkları için okurlarından özür diliyorlardı.

Bütün olumsuzluklara rağmen beylikler dönemi Türkçenin önünün açılması için çok güzel bir zemin hazırlamıştır. Türklerin Anadolu'ya göçleri ile Arabistan bölgesine göçleri arasında çok büyük farklılıklar vardı.

Orta Asya'dan göç eden insanlar hem kendi kültürlerini ve dillerini beraberinde getirmişler, hem de göç ettikleri bölgelerde Arap kültürünün etkisi fazla olmamıştır. Türkçenin edebî dil olarak kullanıldığı Kaşgar çok uzakta kalmıştı ve Anadolu'ya Oğuzların Kaşgar ile hiç teması olmamıştı. Dolayısı ile onlardan Türkçe eser vermelerini beklememiz haksızlıktır. Aslında batıya gelen Oğuzların hiçbir zaman edebî dilleri olmayabilirdi. Çünkü yazı dili ihtiyaçlarını Farsça ve Arapça ile gideriyorlardı. Fakat böyle olmamış, iki asır sonra yeni bir edebî dil yaratmışlardır. 11. ve 12. yüzyılda niçin Türkçeyi kullanmamışlardır diyerek onları suçlamak yerine, nasıl oldu da iki asır sonra kendi millî yazı dillerini yarattılar diyerek onları takdir etmek daha doğrudur. İşte bu tarihî, coğrafi siyasî, lengüistik şartlar, Azerbaycan ve Anadolu'da yeni bir edebî dilin gelişmesine yol açmıştır. (Ercilasun, 1998)

Selçuklu topraklarında birlikte yaşayan Türkler kendi dillerini korumayı ve onu ağızlarında yaşatmayı başarmışlardır. Bu dönemde, Germiyan Beylerinden

Süleyman Şah ve oğlu II. Yakup zamanında, Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa, Marubânnâme ve Kâbusnâme'yi Farsçadan Türkçeye tercüme etmiş, Aydınoglu Mehmed Bey tarafından Tezkiretü'l Evliya ve Arâisü'l- Mecâlis adlı eserler Türkçeye tercüme edilmiş, Candaroğlu Beyliğinden Kemaleddin İsmail Bey zamanında pek çok eser bilimsel ve tercüme eserler meydana getirilmiştir (Güzel, 2002).

Halkın çoğunluğunun Türk olması şairleri Türk dilinde yazmaya mecbur etmişti. Hoca Mes'ud Süheyl ü Nevbahar (Dilçin, 1991) adlı eserinde:

Cihanda bugün resm eyle gider
Ki öküş kişi Türkî'ye meyl eder

Aynı şekilde Şeyhoğlu Mustafa Hurşid-nâme (Ayan, 1979) adlı eserinde:

Ve lîkin Rum ilinün kavmi yek-ser
Inıgup Türk dilini söyleşür
Dirüm ben söyleşem âkil bulunca
Sözi her kavm ile dillü dilince

diyerek Anadolu'nun Türkleştigini ve onların dilinde söylemenin doğru olacağını dile getirmiştir.

1277 tarihinde Karamanoğlu Mehmet Bey'in yazışma dili olan Farsça yerine Türkçenin kullanılması emri, bu devirde Türkçeye önemli katkı sağlamıştır. Yavuz (1983) beylikler döneminde Türkçeye yer verilmesinin o dönem beylerinin Arapça ve Farsça bilmemelerine bağlamakta buna örnek olarak Ali'nin Kühü'l Ahbârında Germiyan Beyi için şiirden anlamadığını gösteren, o dönem bir halk ozanın gelerek onun için okuduğu,

Benüm devletlü sultanım âkıbetün hayır olsun
Yidügün bal ile kaymak yürüdügün çayır olsun

Şiirine iltifatlarda bulunarak, bizim Şeyhî hiç bilmez ne söyler, medhimüz itmek ister amma güya bizi zemm eyler, dediği olayı örnek göstermektedir. Sadece Beylikler dönemindeki beyler değil, Osmanlı Devletinde birçok kişi Arapça bilmemenin sıkıntısı çekmiştir. Halep'te bir mahkemede, Arapça yazılan bir delili okuyup anlayamayan Kadı'nın "*Be hey nadan bu memlekette Arapça hüccet yürümez Türkçesinden var ise görelim*" (Özkul, 2005) diye tepki göstermesi, Asım Tarihinde Asım, (1865) Osmanlı Devletinde ulemanın kayırmacılık ile iş başına geldiğinin göstergesi olarak yorumlanmış olsa bile, aslında bu olay Arapçanın hayatımızın her alanına her dönemde hakim olduğunu, bu durumdan zaman zaman kadıların bile rahatsızlık duyduklarını göstermektedir. Türklerin Arapçanın hâkimiyetine karşı bazen olumsuz fikir taşımalarına rağmen, İslam dünyasının geri kalış nedenlerini araştıran Arap bilginler de geri kalmışlıktan kurtulmak için Kur'an'ın ve Arapça dil bilgisinin daha iyi anlaşılması gerektiğini savunmuşlardır. Ummu'l Kur'a'yı yazan Abdurrahman El-Kevakibi (Aktaran, Kılınçkaya, 2004). "*Şu anda var olan dinin, bütiün cihanda atalarımızın sayesinde yükseldikleri din olmadığı konusunda hâlâ şüphesi*

olan kimse var mıdır?” Müslümanların güçten düşmesinin sebebi dini kusurlarıdır, .diyerek geri kalmışlıktan kurtulmak için Kuranikerim’in açık buyruklarının, sünnetin güvenilir kısımlarının, icmanın teyit edilmiş şartları hakkındaki bilgilerinin hayata geçirilmesi gerektiğini, bunu yapabilmek için de Kuran ve Sünnetin yalnızca **Arap dil bilgisinin iyi anlaşılması ile** mümkün olabileceğini dile getirerek, Arapçanın Osmanlı ülkesinde hâkimiyetini artırma gayreti güderek, halkı baskı altına almaya çalışmıştır.

Türkçeye Karşı Takımlan Olumsuz Tutumlar

Türlere ve Türkçeye karşı olumsuz tutum, Emevi ve Abbasi devletleri zamanında başlamıştır. Bu dönemlerde Şuubiye hareketleri en üst seviyeye çıkmıştı. El-Cahız Türklerin faziletlerini anlattığı ve onları övdüğü Fezailü'l Etrak adlı eserini yazmıştır. Hatta Divanü Lugat'it Türk'ün yazılma zemini Arap ve İranlıların Türlere karşı olumsuz tutumlarının oluşturduğunu, Kaşgar'dan Bağdat'a gelen Kaşgarlı Mahmut'un bu durumdan etkilenerek eserini yazmaya başladığını düşünebiliriz. Arapların Türlere karşı olumsuz tutumunun Memluklar döneminde de devam ettiğini görmekteyiz. Arap asıllı din bilginleri böyle bir halka mensup hanedanın iktidarının meşru olmayacağı ideolojisini alttan alta yaymışlardır(Develi, 2002).

Selçuklu sultanları öz be öz Türk olmalarına rağmen, İslâm dinine sarsılmaz bir iman ile bağlanmaları, halifelere Anadolu'nun hızla Türkleştirilmesi için boylar hâlinde göç ederek gelen Türlükler kenar semtlere yerleştirilmiş, onlara toprak verilerek geçimlerini tarımla sağlama imkânı sunulmuştu. Savaş zamanında Selçuklu sultanlarının yanında olan Türk aşiretleri normal zamanlarda tarım ve hayvancılık ile uğraşmaktaydılar. İslama karşı sonsuz itaatleri onların Arap kültürünün etkisine girmesine neden olmuştu. Basturdıkları paralarda halifelere duydukları itaati ifade ediyorlardı. Halkın dilinin, medrese eğitiminin Türkçe olmasına rağmen, medresede ilk önce Arapça öğretilmekte ve daha ileri zamanlarda da Farsça verilmekteydi. Böylece Türkçenin yanında medreselerde Arapça, Farsça okumuş, bu dilleri bilen aydınlar topluluğu şehir halkını meydana getiriyordu. Bu entel zümrenin ana dilleri Türkçeydi. Evde, aile arasında, çarşıda, pazarda Türkçe konuştukları, Türkçe anlaşip birleştikleri halde kendilerini Türk saymıyor, şehirli biliyordu, onlara göre Türk, şehrin dışında köyde, obada, kışlak ve yaylak, yarı göçebe hayat süren, geçimini daha çok hayvan besiciliği, çift-çubukla sürdüren Türkmenlerdi. Bunlar, şehirlinin nazarında okuyup yazmasını bilmeyen, giyimi, kuşamı, konuşması ile kaba-saba insanlardı.(Önder, 1993)

Türlüklerin ve Türkçenin bu kadar horlandığı, küçük görüldüğü bir dönemde, Karamanoğlu Mehmet Beyin 13 Mayıs 1277 tarihinde Türkçe ile yayınladığı fermanı köylü Türlüklerin şehirli Türlüklere başkaldırısı olarak yorumlanmaktadır (Önder, 1993).

Türkçenin yavaş yavaş itibar kazanması beylikler döneminde olmuştur. XII. yüzyılın ortalarından itibaren, Moğol baskısı yüzüden sürekli olarak batıya doğru akan Oğuz kitleleri, Anadolu'daki Türk nüfusunun artmasına ve önceden burada var olan edebî geleneklerin yeni gelenlerle beslenerek daha da zenginleşmesini sağladılar. Artan nüfusun karşısında Türkçe, Farsça

karşısında gittikçe kendini kabul ettirmeye ve Farsçanın hakimiyetine son vererek bir yazı dili olarak yavaş yavaş filizlenmeye başladı (Özkan,2004). Halkın sayısının fazla olması, dinî hayatın sosyal hayata hakim olması, dinî hayatı öğretecek eserlerin yazılmasının kaçınılmaz olması Türkçenin itibarını kazanmasına zemin hazırlamıştır. Beylikler döneminde Türkçenin kendisini bulması için ortak zeminin yavaş yavaş oluştuğunu görmekteyiz. Bir çok bey bizzat emir vererek şairlerden Türkçe eser meydana getirmelerini ya da tercüme etmelerini istemiştir. Germiyan Beyi Süleyman Şah başta olmak üzere Osmanlı Sultanı II. Murat Han ile Umur Bey bunların başında gelmektedir. Türkçeye tercüme edilen eserlerin bile dilini beğenmeyerek ikinci defa tercüme edilmesini isteyen, hatta Karamanoğlu İbrahim Beye sevdegame olarak bilinen meşhur yemini Türkçe olarak yaptıran II. Murat Hanın Türkçeye olan hizmeti pek fazladır (Yavuz, 1983). Türkçe Anadolu'da itibar kazanmasına rağmen bu çok da kolay olmamıştır. On dördüncü yüzyılda yaşayan ve Garipname adlı mesneviyi yazan Aşık Paşa (Aktaran Yavuz,1983) bu eserinde:

*Türk diline kimseler bakmaz idi
Türlere hergiz gönül akmaz idi,
Türk dahi bilmez idi bu dilleri
İnce yolu ol ulu menzilleri*

(Kimse Türk diline değer vermez, Türlere asla muhabbet duymazdı, Türklerin kendileri dahi, kendi dillerine değer vermez, ince ve uğraşılı bu dili iyi kullanmazlardı)

Yine aynı yüzyılda Süheyl ü Nevbahar (Dilçin, 1991) adlı eseri yazan Hoca Mes'ud Türkçe için;

*Bu bir nice beyti düzünce benim
Haceletten eridi yarı tenim
Ki bir ehl kişi eger okuya
Rekîkini anlaya ve kakıya
Diye hiç terkip bilmez imiş
Söz içinde tertîp bilmez imiş*

(Bu kadar beyti yazınca, anlayan bir kişi çıkar da bu eserde niye hiç tamlama kullanılmamış, bu şair hiç yazıyı düzene sokmayı bilmiyor diyerek bende kusur bulur korkusu ile utancımın yarısını eridi.)

Hâlbuki gerek Âşık Paşa'nın yazmış olduğu Garipname adlı eser ve gerekse Hoca Mesud'un eseri Türk Edebiyatı açısından bulunmaz bir hazine seviyesindedir, bunlar Türkçenin kendini bulduğu, halkın anlayacağı dilde ve seviyede yazılmış muhteşem eserlerdir. Bu eserler Türkçenin gelişimine zemin hazırlamış, Türkçenin edebiyat alanında kullanılmasına ön ayak olmuştur, fakat bu güzel eserleri meydana getiren şairler, bu işi kolaylıkla yapmamış, herkesin Türkçe yazmaktan çekindiği bir zamanda bütün eleştirileri de göze alarak kendi ana dillerinde eser meydana getirmiştir.

Yine on beşinci yüzyıl şairlerinden Sarıca Kemal (Aktaran Dilçin, 1991)Türkçe için:

*Bu Türkî dil be-gâyet sert dildir
Söz ehli işbu dilden key hacîldür.*

diyerek dilin sanat dili olarak gelişmediğini, bu yüzden de şair ve yazarların bu dili kullanmakta hem zorluk çektiklerini hem de utandıklarını dile getirmiştir.

On beşinci yüzyıla gelindiğinde iki farklı bölgede, iki farklı sesin aynı yüreklilik ve duygu ile aynı şeyleri söylediklerini görmekteyiz. Türk dünyası edebiyatının en büyük şairlerinden Ali Şir Nevai ile şairliği onun kadar büyük olmasa bile kendi halinde fikirlerini dile getiren Kaygusuz Abdal Türkçeye karşı aynı bilinçle sarılmış, Türkçenin yüceliğini dile getirmişlerdir. Muhakemetü'l- Lugateyn adlı eseri meydana getiren Nevai Türkçenin en büyük savunucuları durumuna gelmiş, Türkçenin Farsçadan daha ince derinliklerin bulunduğu söyleyerek: *Türk'ün bilgisiz ve zavallı gençleri, güzel sanarak Farsça şiir söylemeye özeniyorlar. Türkçede bunca zenginlik dururken bu dilde şiir söyleminin hüner göstermenin daha yerinde ve daha kolay olacağını anlar, Türk dilinin zenginlik ve genişliği bunca delillerle sabit olduktan sonra da lazımdır ki bu halk arasında yetişen sanat adamlarını, öz dileri dururken özge dillerle şiir söylememelidir.* (Banarlı, 1987)

Ali Şir Nevaî ile aynı fikri savunan Alanyalı Kaygusuz Abdal, *Gülistan (Güzel, 2002)* adlı eserinde Türkçeye sahip çıkarak Türkçenin derinliğinin Hz.Adem'e kadar dayandığını dile getirmektedir.

Hak buyırdı Cebrâil'e var didi
Âdem'i cennet içinden sür didi
Geldi Cebrail Âdem'e söyledi
Hak buyrugunu âyân eyledi
Cebrâil didi, çıkıl Uçmag'dan Âdem
Tanrı'nın buyruğu budur iş bu dem
Nice ki söyledi Âdem gitmedi
Cebrâil'in sözünü işitmedi
Türk dilin Tanrı buyurdu Cebrâil
Türk dilince söylegil dur git digil
Türk dilince Cebrail hey dur, didi
Duru-gel Uçmag'ın terkin ur didi,

Kaygusuz Abdal ilk insan olan Hz. Âdem'in Türkçeyi bildiğini ve Türkçeden anladığını, bu dilden anladığı için cennetten çıktığını söylemek istemektedir.

Yavuz (1983) XIII-XVI Asırda. Türkçe eser veren şairlerin Türkçe yazma nedenlerini birkaç başlık altında toplamıştır:

- Devlet adamlarının ve beylerinin doğrudan doğruya Türkçeyi korumaları ve eserlerini Türkçe yazmaya zorlanması ve öğrenme istekleri,
- Tarikat büyüklerinin halkı irşat için Türkçe yazıp söylemeleri
- Türkçe eser vermekle mensubu buldukları millete ilim yönünden hizmet etme, hayır dua ile anılma ve unutulmama düşüncesi,
- Tercüme arzusu yanında Tatarca ve Kırım Türkçesini beğenmeyerek bunları Anadolu Türkçesine çevirme gayretleri,
- Meslek gayreti,
- Mevzuda yeni vadiler arama,
- İbret için eser yazma,
- Türkçecilik şuru ile eser verenler,

Türkçeye karşı şüpheli yaklaşımın bazı şiiirlerde yavaş yavaş bilinçli başkaldırıya, isyana dönüştüğü görülmektedir. XVI. Yüzyıl mahallîleşme hareketlerinin ön plana çıktığı, şairlerin halkın dilini, kültürünü daha iyi anlayıp benimsedikleri devir olmuştur. Necati Bey ile başlayan halkın dilini ve kültürünü divan şiirine yansıtma yaklaşımı, Türki-i basit akımı ile zirveye çıkmıştır. Köprülü'nün (1986) millîleşme hareketi olarak gördüğü ve "acaba bu cereyan ne gibi tarihî amillerin tesiriyle doğdu, Türki-i basit ile yazan başka şairler de oldu mu?" sorusunu sorduğu bu hareketin alt yapısında, dili, kültürü hırpalanmış, merkezin dışında kalan şairlerin edebiyat dünyasına hızla girdiklerinin göstergesi olmuştur. Nihal Atsız (1934) bu dönemi dilde milliyetperverliğin ön plâna çıktığı devir olarak nitelendirmiştir. Andrews (2000) Türki-i basit diye bilinen bu girişimden bugüne yalnızca Edirneli Nazmî'nin 286 şiiri kaldığını söylemektedir. Bu girişim çoğu zaman *Türk millî ruhunun* veya *Türk millî dilinin* yabancı bir edebiyat geleneğinin tahakkümüne karşı başkaldırısı olarak nitelenir, diyerek dildeki milliyetçiliğin bazı kesimlerce içselleştirildiğini göstermektedir. Mermer (2006) ise Edirneli Nazmî'de görülen sade Türkçe ile yazılan şiirlerin divan edebiyatında ilk defa ortaya çıkmış manzumeler olmadığını, az da olsa bazı şairlerin divanlarında bu tür şiirlere rastlandığını, XV. yüzyılda Karamanlı Ayni, XVI. yüzyılda Kütahyalı Rahimî'de bu tarz şiirlere rastlandığını söylemekte, Türki-i basit hareketinin bir Türkçecilik akımı, Arapça ve Farsçaya karşı bir tepki ve sanat hareketi olmadığını, bunun divan şiirinin gelişme çizgisinde mahallîleşmenin önemli bir yansıması olduğunu dile getirmektedir.

Fakat XV ve XVI. yüzyıllarda yaşamış bazı şairlerin şiirlerine baktığımızda şairlerin dile karşı tutumlarının yansımadan ziyade bilinçli bir karşı çıkışı, fikir yürütmeyi, Arapçaya karşı körü körüne bağlanmanın anlamsız olduğu düşüncelerini görmekteyiz, bu ortamın yavaş yavaş Türki-i basit hareketinde bir tepki olarak dışa yansıdığını sezmekteyiz.

XV. Yüzyılda Âşık Paşanın Garipname'sinde lafzın değil mananın önemli olduğunu gösteren beyitlere rastlamaktayız ki burada Arapça ve Türkçe yazmanın bir farkı olmadığını, önemli olanın manasının zenginliği olduğu dile getirilmiştir.

Kamu dilde var-durur ma'nî sözi
Görene gizli değil ma'nî yüzi
Ma'ni ehli ma'nanun kadrin bilür
Kanda kim bulsa ana ragbet kılur
Çok acâyip çok garâyip kimseler
Söylenür dilde neler vardır neler
Ma'ni bir dilde sanmam söz hemân
Cümle dille anı söyler bî-gümân
Cümle dilde söylenen ol söz-durur
Cümle gözlerden gören ol göz-durur

Şair yukarıdaki beyitlerde, her dilde mana sözünün bulunacağını, gören göz için mananın gizli olmayacağını, mana ehlinin mananın kıymetini bildiğini, manayı bulabileceği şeylere değer vereceğini, bazı garip kimselerin lafzı ön plana çıkararak söylediklerini, mananın bir dilde değil bütün dillerde olduğunu, herkeste göz olduğu gibi her dilde söz, mana olduğunu dile getirmiştir.

Yine XV. asırda Devletoğlu Yusuf da Vikâye Şerhi(Aktaran, Yavuz, 1983) adlı eserinde Aşık Paşa gibi düşünmektedir.

Bu kitâbun dahı lafzı Türkîdür
Kendünden alimleri ürküdür
Lîk çün ma'nî-durur maksûd heman
Türkî dilince n'ola olmaz ziyân
Türkîdür ders-i müderrisler ahı
Hem muhaddisler müfessirler dahı
Bu Hanîfe kim odur sahib-usûl
Ma'nîdür Kur'an didi bir kavle ol
Pârisice Kur'ânı câyiz gördi pes
Kim namazda okısan kılsan heves
Öyle olsa her ne dilce olsa ger
Lafz âlet ma'nî olur mu'teber

Şair eserinin dilinin alimleri ürküten Türkî dilinde yazdığını, kastının manayı dile getirmek olduğunu, bunu Türkçe yazma ile mananın kaybolmayacağını, bu dönemde müderrislerin, müfessirlerin, muhaddislerin Türkçe ders

verdiğini, bir konuda hüküm verme yetkisine sahip Ebu Hanife'nin bir sözünde mananın önemli olduğunu, Namazda bile olsa Farsça Kur'an okunmasının caiz gördüğünü, bu durumda mananın lafızdan daha muteber olduğunu dile getirmektedir.

On beşinci yüzyılda Kaygusuz Abdal Dilguşa (Güzel, 2002)adlı eserinde:

Ey derviş, mî-danî, mî danî dir durursun

Sen hiç Türkîce bilmez misin

diye isyan etmiş, yine aynı eserinde, *biz dillerden Türk dilin biliriz, bu dil dünya durdukça duracaktır ve bu dili herkes öğrenecektir*, diyerek Türkçenin her zeminde ve her yerde var olacağını, bunu bütün insanlığın öğreneceğini dile getirmiştir.

Aynı şekilde on altıncı yüzyıl şairlerinden olan ve Türkçeyi Yunus Emre tarzında kullanan Nakşi Ali Akkirmani, Gavriyye (Ulaş, 1997) adlı mesnevisinde dil hakkında bilinçli bir yaklaşım dile getirmiştir. Akkirmanî, diller arasında bir farkın olmadığını, sadece Kur'anikerim'in Arap dili ile indiği için Arapçanın diğer dillere üstünlüğünün olduğunu, bu yüzden onun tercih edildiğini, insan isteklerini hangi dilden yaparsa Allah için bir fark olmayacağını, çünkü onun bütün dillerden anlayacağını dile getirmekte ve buna örnek vermektedir. Şair örneğinde, iki kişinin bir çok dilden anlayan bir şahtan bir istekte bulunmak için birisi Arapça, birisi Türkçe olmak üzere iki beraat yazıp padişaha sunmalarının padişah için bir fark olmayacağını ve onların muradını yerine getireceğini söylemekte, ilahî olan dört kitabın da dillerinin farklı olduğunu söyleyerek Arapçanın Kuran dili olması nedeni ile muteber bir dil olduğunu fakat eserini Arapça yazmamasının da çok önemli olmadığını dile getirmektedir.

Cümle dil kim var durur ey şahriyâr
Birbirinden var mıdur farkı ey yâr
Kim demişler cümleden efdal Arab
Bir değil mi Hak katında cümle hep
Gerçi birdür cümle diller ey aziz
Lâkin aslın ideyin eyle temîz
Lîk gelmekde Arabda şâh-ı dîn
Bir degildür cümle diller pes hemîn
Hem kelâm-ı Hakk'ı gör ki bî-gümân
İş bu dilden nâzil oldu ol hemân
Bu sebepten eyleriz tercih anı
Kim kalanı ten durur ol dil cânı
Hem anundur cümle diller ey ahî
Ol durur kim misli yokdur bir dahı
Cümle dilde âlim-i dânadur ol
Her ne dilden olsa varur ana yol

Sen hemân ilmîn oku ey şehriyâr
Kangı dilden arz idersen ol duyar
Aydalım imdi ana biz bir misâl
Lîk andan anlayup bir hisse al
İki kişi bir şehden itseler murâd
Yazsa âhir anlara bir beraat
Bilse ol şeh cümle dilden ey azîz
Okudukda eylese anı temîz
Birine yazsam Arapça bî-gümân
Birisine Türkçe yazsam pes ıyân
Virselers âhir ana ey şehriyar
İkisin de okuyup bilsem ne var
Anların virse murâdun cümle hep

Fark olur mu bunda pes ey bî-edep
Dört kitabın sen dilinden al haber
Kim olarla sened oldu bahr u ber
Yohsa bir dil mi vü yohsa gayrı o
Ben dediğim gibi değılse öte ko
Hall-i müşkillerin bunda i yâr
Ger idersin fehmin anun aşikâr
Kim zamana her ne dil kim söyledi
Emr-i Allah anun ile eyledi
Ger Resûl u ger ola Kur'ân i yâr
Ol dil ile nâzil oldu her ne var

Sonuç

Kavimleri millet yapan unsurların başında toprak gelmektedir. Orta Asya'nın uçsuz bucaksız bozkır çölleri kabına sığmayan Türklere vatan olma niteliklerine sahip değildi, toprağın olmadığı yerde milletin bir arada durması zor olmuştur. Geniş coğrafyaya dağılan milletler kendi dillerini koruyamaz olmuş ve şivelede hızlı bir artış meydana gelmiştir. Aynı zamanda yeni bir din ile tanışma ve o dinin gereklerini yerine getirme çabası, bireylerin kendi adadillerine karşı soğuk davranmalarına sebep olmuştur. Fakat bütün bu olumsuzluklara rağmen halkın destanları, hikayeleri, mani ve türküleri dillerini canlı tutmasını sağlamış ve yavaş yavaş gelişen bu dil devlet kurma kabiliyeti olan kişilerin ortak bilincinde yer edinince dünya üzerinde hak ettiği yeri almayı başarmıştır. Osmanlı Devleti'nde edebiyat ve bilim dili Türkçe olmuştur. Osmanlı Devleti çok uluslu, çok dilli bir tebaadan oluştuğu için bu ortamda dil milliyetçiliği yapmak pek mümkün olmamıştır. Balkanlarda, Bosna'nın batı sınırlarından Karadeniz kıyısına kadar uzanan kuşağın batısında Sırpça, Hırvatça, Boşnakça; doğusunda Bulgarca-Makedonca olarak ayrılan ve sayıca baskın bir Slav dilleri

topluluğu, sayıca daha az olsa da kültürel olarak önemli bir yer tutan Yunanca; daha dar, ama başka dillerle karışmadan yaşayan Arnavutça ve Rumence; küçük ve dağınık kümeler hâlinde yaşayan Yahudi İspanyolcası, Arumen dili ve Çingenece konuşulmakta idi. (Lory, 2002) Yine Arapça, Çerkezce, Abazaca, Lazca, Gürcüce, Süryanice, Kürtçe, Ermenice konuşulmuştur. Öte yandan merkezin bir dili vardır, bu dil merkezinin kimliğini oluşturan unsurlardan biri olarak kendi doğal sürecinde gelişmektedir. Osmanlı Devleti'nin merkezinin dili Türkçedir ve merkeze doğru yaklaşan her birey bu dili edinmek zorundadır.(Develi, 2006) Çok dilliliğin hâkim olduğu bir ortamda tek dil üzerine yoğunlaşmak imkânsız olmuştur.

On birinci yüzyıldan sonra İslamiyet bütün Türkleri kapsayan bir din hâline gelmişti. Bir milletin dinini değiştirmesi hayata bakış tarzını, kültürünü, ufkunu farklı biçimlerde geliştirmiştir. Belki daha fazla dindar olmaları daha fazla üreten, sağlıklı düşünen, devletler kuran topluluklar olmalarını sağlamıştır. Fakat dillerini kaybetmemeleri, kimliklerini kaybetmelerini engellemiştir. Arabistan'da, Mısır'da yaşayan ve dillerini kaybeden ve belki de daha çok Müslüman kimliğine sahip bireylerden Türk diye bahsetmemize imkân yoktur. Tüm olumsuz şartlara rağmen Türkçeyi koruyan, kollayan ve onu masallarda, ninnilerde, türkülerde yaşatan Türk insanı bugün bütün benliği ile Türkçeye sahip çıkmak zorundadır.

KAYNAKÇA

- Andrews W. (2000). *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*, İletişim Yay., İstanbul
- Asım Efendi, (H.1282, M. 1865) *Tarih-i Asım*,C. I-II, Matbaa-yı Amire, Dersaadet
- Atsız, N. (1934). Edirneli Nazmî'nin Eseri ve Bu Eserin Türk Dili ve Kültürü Bakımından Ehemmiyeti, *Orhun Mecmuası*, s.9-16, İstanbul
- Ayan, H. (1979) *Şeyhoğlu Mustafa, Hürşidname, (Hürşîd ü Ferahşâd), İnceleme-Metin-Sözlük—Konu Dizini*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum
- Banarlı, N. S.(1987) *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Yay., İstanbul c1
- Bayraktar, N. (2006) *Dil Bilimi*, Nobel Yay. Ankara
- Bilmen, Ö.N. (1955) *Tefsir Tarihi*, Diyanet İşleri Reisliği Yay. İstanbul
- Develi, H. (2002) *Kitabu'l-İdrak Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul
- Develi, H. (2006). *Osmanlı'nın Dili*,3F Yay., İstanbul
- Dilçin, C. (1991) *Süheyl ü Nev-Bahar, İnceleme-Metin-Sözlük*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara
- Ercilasun, A.B.(1996). *Batı Türkçesinin Doğuşu*, Uluslar arası Türk Dili Kongresi 26 Eylül-3 Ekim, Ankara
- Ergin, M. (1994) *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yay., İstanbul
- Güzel, A. (2002) *Türkçeye Hizmet Eden Devlet Adamları e Mutasavvıf Şairlerden Birkaç Örnek*, *Türkler Ansiklopedisi*, C.5, Yeni Türkiye Yay., Ankara
- İhsanoğlu, E.(2007) *Mısır'da Türk Varlığı Anadolu'dan Eskidir*. *Türk Edebiyatı Dergisi*, Nisan, S.402
- Karahan, L. (1995) *Erzurumlu Darir*, Milli Eğitim Yay. İstanbul
- Karal, E. Z. (1978) *Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu*, *Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*, Ankara
- Kılınçkaya, M.D. (2004) *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara
- Kitapçı, Z. (2004).*Türklerin Arap Dili ve Edebiyatına Hizmetleri*, Yedi Kubbe Yay. Konya.
- Köprülü, F. (1986). *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara
- Lory, B.(2002) *XIX. Yüzyılda Osmanlı Balkanlarında Türkçe Konuşmak*,Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak, ed. Franço is Georgeon- Paul Dumont, çev. Maide Selen, İletişim Yay., İstanbul

- Mermer, A. (2006) *Türkî-i Basit ve Aydınlu Visâli'nin Şiirleri*, Akçağ Yay., Ankara
- Sağır, M. (1992). *Dilbilim ve Türk Dilbilgisi*, Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fak. Yay., Erzurum
- Saraç, M.A.Y. (2007) *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belagat*, 3F Yay., İstanbul.
- Önder, M.(1993). Karamanoğulları'nın Türk Diline Fermanındaki Gerçekler. *Türk Kültürü Dergisi*, S.361, Mayıs, Yıl XXXI
- Özkul, O. (2005). *Gelenek ve Modernite Arasında Ulema*, Birharf Yay., İstanbul
- Özkan M. (2002) Türkiye Selçukluları ve Beylikleri Döneminde Dil ve Edebiyat , *Türkler Ansiklopedisi*, C.7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara
- Özkan, M (2004). *Tarih İçinde Türk Dili*, Filiz Kitabevi, İstanbul
- Paul Roux. J. (2007) *Türklerin Tarihi*, (Çev. Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan-Özcan) Kabalcı Yay., İstanbul.
- Ulaş, H. (1997) *Gavriyye*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum
- Yavuz, K. (1983). XIII-XVI. Asır Dil Yadıgârlarının Anadolu Sahasında Türkçe yazılış sebepleri ve Bu devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Aralık, İstanbul
- Vural, Ü. (2000) Söz Varlığında Değişmeler, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Kasım

